

تأثیر همکاری‌های دفاعی ایران و روسیه بر راهبرد ژئوپلیتیک انرژی ایران (با محوریت نفت و گاز)

صادق خسرو^۱، عزت اله عزتی^۲، رحیم سرور^۳

دریافت مقاله: ۹۷/۹/۱

پذیرش مقاله: ۹۷/۱۰/۱۹

چکیده

منافع متفاوت ایران و روسیه در کشور سوریه، موجب شده است که نیروهای مسلح آن‌ها در کشوری که مرز مشترکی با آن ندارند اقدام به عملیات نظامی مشترک نمایند، این همکاری‌ها به‌طور غیرمستقیم، راهبرد ژئوپلیتیکی ایران برای صدور انرژی به اروپا و شرق آسیا را تحت تأثیر گذاشته است. این پژوهش با روش تحلیل محتوا در پی پاسخ به این سؤال است که همکاری‌های نظامی ایران و روسیه چه تأثیری بر راهبرد ژئوپلیتیکی انرژی ایران دارد؟ نتایج تحقیق نشان می‌دهد همکاری‌های دفاعی مابین ایران و روسیه بر راهبرد ژئوپلیتیکی انرژی (نفت و گاز) تأثیر گذاشته است و سیاست‌های منطقه‌ای ایران را در حوزه انرژی به‌سوی نوعی مقابله با ایالات متحده و کشورهای هم‌پیمان آن سوق داده است. بطوریکه با سرمایه‌گذاری در هر طرحی که به صادرات (نفت و گاز) کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز از مسیر ایران به بازارهای جهانی ختم گردد، مخالفت می‌کنند از طرفی تحت تأثیر همکاری‌های نزدیک نظامی ایران و روسیه، رقیب بودن دو کشور در بعد انرژی به‌ویژه گاز در حاشیه قرار گرفته بطوریکه در خصوص، تفاهم در بنیان‌های اقتصادی و در رأس آن اتخاذ راهبرد انرژی عادلانه، منطقی و نا متعارض با یکدیگر که می‌تواند اساسی‌ترین اقدام آن‌ها برای نیل به یک اتحاد راهبردی باشد اقدامی درخور توجه به عمل نیامده است.

واژگان کلیدی: ایران، روسیه، همکاری دفاعی، ژئوپلیتیک انرژی.

۱- دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

۲- عضو هیئت علمی و دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، (استاد راهنما) تهران، ایران. (نویسنده مسئول)
ezzattizatizati78@gmail.com

۳- عضو هیئت علمی و استاد دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، (استاد مشاور)، تهران، ایران.

مقدمه

باگذشت زمان و تحولات ژئوپلیتیکی دهه اخیر در جنوب غرب آسیا، روابط نظامی دو کشور جای خود را به همکاری‌های نظامی و عملیاتی داده و سیر محسوس و رو به رشدی را در تحولات منطقه‌ای موجب شده است. همگرایی و همکاری‌های نظامی بین کشورها معلول اولویت‌ها و شرایط داخلی و پیرامونی کشورها می‌باشد که تحولات ژئوپلیتیکی خاص خود را به وجود خواهد آورد. حال با توجه به این موضوع که «هیچ کشوری در جهان به اندازه روسیه در سمت‌گیری سیاست خارجی خود وابسته به ژئوپلیتیک نبوده است، و همچنین موقعیت ژئوپلیتیکی روسیه که سبب می‌شود سمت‌گیری‌های چندگانه‌ای در سیاست خارجی خود داشته باشد. (عزتی، ۱۳۸۲، ۱۱۵) باید دستاوردهای این همکاری‌های نظامی در منطقه جنوب غرب آسیا و همچنین اجرای عملیات نظامی مرکب و مشترک در کشور سوریه را از زوایای گوناگون مورد تجزیه تحلیل و بررسی قرارداد. زیرا اطلاع از تأثیرهای مثبت و منفی این همکاری‌ها بر تحولات ژئوپلیتیکی می‌تواند منتج به حفظ منافع ملی و به‌ویژه موضوع انرژی به‌عنوان مهم‌ترین منبع درآمد استراتژیک کشور گردد. همکاری‌های نظامی خاص با قدرت‌های بزرگ جهانی و متفاوت با آنچه با سایر کشورها در منطقه انجام شده است از جمله موقعیت‌های خصوصی می‌باشد (خلیلی، ۱۳۹۳، ۱۲). یک قدرت منطقه‌ای که با سایر قدرت‌های نظامی جهانی در سطحی چشمگیر دست به عملیات مشترک نظامی در منطقه می‌زند بدون شک منافی همسو در آن منطقه دارد که این منافع بسته به شرایط و تحولات پیرامونی می‌تواند همکاری‌های نظامی را از سطح تاکتیکی و زودگذر به هرکدام از سطوح سه‌گانه استراتژیکی اعم از (شراکت، اتحاد و یا همکاری استراتژیکی) ارتقا دهد و به تناسب تحقق هرکدام از این سطوح همکاری موجب تحولات ژئوپلیتیکی کلان و قابل توجه در منطقه گردد. مسئله اصلی تحقیق این است که همکاری‌های نظامی اخیر ایران و روسیه (بخصوص در دهه دوم قرن ۲۱) چه تأثیری در استراتژی انرژی منطقه‌ای ایران در ارتباط با صادرات انرژی و همچنین انتقال نفت و گاز کشورهای آسیای مرکزی از مسیر ایران به بازارهای جهانی را دارد؟ هدف اصلی در این پژوهش این است که به‌طور کلی همکاری‌های نظامی ایران و روسیه چه تأثیری بر تحولات ژئوپلیتیک منطقه‌ی ایران در خصوص انرژی (گاز و نفت) خواهد داشت در این راستا اهداف فرعی زیر مورد توجه قرار گرفته است. ۱- تحلیل و تبیین روابط ژئوپلیتیکی و همگرایی ایران و روسیه بر پایه همکاری‌های نظامی و دفاعی با

توجه به استراتژی انرژی (نفت و گاز) ۲- تحلیل همکاری‌های دفاعی ایران و روسیه و تأثیر آن بر انتقال انرژی کشورهای آسیای مرکزی از سرزمین ایران به بازارهای جهانی. که سئوالات اصلی و فرعی متناظر با اهداف اصلی و فرعی تحقیق می‌باشند. شایان ذکر است این مقاله به شیوه‌ای تحلیلی توصیفی نگاشته شده است. شیوه گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای با بهره‌گیری از مطالعات میدانی و انجام پرسشنامه از طریق جامعه مدیران و کارشناسان ژئوپلیتیک بوده است.

مبانی نظری تحقیق

الف- پیشینه تحقیق

بعد از انقلاب سوسیالیستی روسیه و تحول در روابط ژئوپلیتیکی، و همکاری‌های نظامی بین دو کشور باعث شد تا محققین به این موضوع بپردازند که به خلاصه مواردی از تحقیقات صورت گرفته در این زمینه اشاره می‌شود: مقاله همکاری همه جانه

ایران و روسیه، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۴۱ (از فصلنامه دانشکده جنگ امریکا ۲۰۰۲)، علی احمد جلالی. (ترجمه علی اصغر جمالی)، ۱۳۷۴، ترجمه (۱۳۸۲) این پژوهش علل و ریشه‌های همکاری همه‌جانبه ایران و روسیه را مورد بررسی قرار می‌دهد. معاملات جدید تسلیحاتی به‌عنوان وسیله‌ای در تثبیت همکاری‌های در حال رشد روسیه و ایران و در برهه زمانی همسویی منافع ملی هر دو کشور دیده می‌شود. در مقاله روابط استراتژیک ایران و روسیه، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، سال چهارم، شماره ۱۲، لونید اسکلیارف^۱ ترجمه (بهرام تهرانی)، ۱۳۷۴. سؤال این پژوهش: در چه شرایطی ایران و روس می‌توانند روابط استراتژیک داشته باشند سیاست شرقی روسیه باید چنان باشد که هیچ‌گونه لطمه‌ای به روابط آن با دنیای غرب وارد نیاورد « سیر تحول روابط ایران و روسیه، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۹، جلد سوم، عباس ملکی (۲۰۰۰)» این مؤلف به بازشناسی اهداف اصلی روسیه از ایجاد رابطه با ایران پرداخته و سیاست تاریخی ایران را به شکل مبسوط بررسی نموده تا از این طریق چشم‌انداز مناسبی را از مناسبات دو کشور بدست آورد. مقاله زوج قدرت جدید ایران و روسیه در آسیای جنوب غربی، (الی کرانمایه و کادری لیک، ۲۰۱۶)^۲ در این پژوهش به این موضوع پرداخته می‌شود که چگونه روابط بین ایران و روسیه به‌واسطه همکاری نظامی در سوریه به اوج بی‌سابقه‌ای رسیده و به‌عنوان

¹ - Leoned kelearef

² - The new power couple: Russia and iran in the middle east, Ellie geranmayeh & Kadri liik, 2016

یک ایده در مقابل نظم جهانی غرب در آسیای جنوب غربی به وجود آمده است. اتحاد این دو کشور را ناپایدار و متأثر از سیاست غیرقابل پیش بینی روسیه می‌داند، همچنین این همکاری‌ها در جهت حفظ منافع امنیتی ادامه دارد. روابط نظامی ایران و روسیه، جهانگیر کرمی، ۱۳۸۷، دو فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۸۸ یافته‌های این تحقیق عبارت است از اینکه این روابط استراتژیک نبوده اما از آن به عنوان «همکاری مهم» نام برده است که در سطح منطقه‌ای، سیاستی بازدارنده، و در تجارت نظامی دوجانبه است. مقاله «روابط ایران و روسیه همگرایی یا واگرایی»، فصلنامه مطالعات اوراسیای مرکزی شماره ۱۲، علی اکبر جعفری، وحید ذولفقاری، ۱۳۹۲ از جمله یافته‌های این تحقیق برتری نگاه ژئوپلیتیکی بر ژئواکونومیکی در روابط ایران و روسیه می‌باشد.

روابط اخیر ایران و روسیه تحت تأثیر سه دسته از عوامل قرار دارد: - علاقه‌مندی‌های امنیتی - انگیزه‌های تجاری و منافع سیاسی دوجانبه - و تضاد بالقوه منافع، به‌ویژه در مبحث صادرات انرژی. در دهه دوم قرن ۲۱ سطح همکاری‌های ایران و روسیه در مبارزه با تروریسم به شکل بی‌سابقه‌ای افزایش یافته است. پس از گذشت بیش از نیم قرن از جنگ جهانی دوم (۱۹۴۶) بار دیگر نظامیان این کشور با توافقی جدید پا به ایران گذاشته‌اند. این برای نخستین بار پس از جنگ جهانی دوم است که نیروهای نظامی یک کشور خارجی چنین همکاری نزدیک نظامی با ایران دارند. موقعیت ایران به عنوان یک قدرت منطقه‌ای و تحولات موجود اعم از حرکت‌های تندروانه قومی و مذهبی در منطقه آسیای جنوب غربی که منافع هر دو را تا حدودی به مخاطره می‌اندازد موجب شده است تا نه به عنوان رقیب بلکه به عنوان همکار تلاش‌هایی را به منظور حل مسائل موجود به عمل آورند. ایران و روسیه در گذشته‌های دور تا هم‌اکنون همکاری نظامی در سطح استراتژیکی نداشته‌اند، ولی اخیراً مشاهده می‌گردد که علیرغم سابقه نه‌چندان دوستانه چند صدساله با روسیه، به نوعی همکاری نظامی در سطح منطقه جنوب غرب آسیا دست پیدا کرده‌اند! بطوریکه برای اولین بار یک پایگاه هوایی در قلب ایران در اختیار جنگنده بمب افکن‌های روسی قرار گرفته تا عملیات بمباران معارضان سوری شدت گیرد. این مقاله به بررسی اجمالی همکاری‌های نظامی ایران و روسیه در دهه حاضر و تأثیرات این نوع همکاری‌ها در تحولات ژئوپلیتیکی انرژی در منطقه و چگونگی استراتژی ژئوپلیتیکی ایران در زمینه انرژی (نفت و گاز) پرداخته شده است. مسئله اصلی تحقیق این است که همکاری‌های نظامی ایران و روسیه بخصوص در دهه دوم قرن

۲۱ چه تأثیری در استراتژی انرژی منطقه‌ای ایران در ارتباط با صادرات انرژی و همچنین انتقال نفت و گاز کشورهای آسیای مرکزی از مسیر ایران به بازارهای جهانی را دارد؟ هدف اصلی در این پژوهش این است که به‌طور کلی همکاری‌های نظامی ایران و روسیه چه تأثیری بر تحولات ژئوپلیتیک منطقه‌ای ایران در خصوص انرژی (گاز و نفت) خواهد داشت در این راستا اهداف فرعی زیر مورد توجه قرار گرفته است. ۱- تحلیل و تبیین همگرایی ایران و روسیه بر پایه همکاری‌های نظامی و دفاعی با توجه به استراتژی انرژی (نفت و گاز) ۲- تحلیل همکاری‌های دفاعی ایران و روسیه و تأثیر آن بر انتقال انرژی کشورهای آسیای مرکزی از سرزمین ایران به بازارهای جهانی. که سؤالات اصلی و فرعی متناظر با اهداف اصلی و فرعی تحقیق می‌باشند. عوامل ایجابی که باعث اهمیت و ضرورت تحقیق شده است عبارتند از: ۱- وسعت همکاری‌های نظامی منطقه‌ای در دهه حاضر می‌تواند باعث همگرایی سیاسی نظامی و ارتقا روابط و همکاری استراتژیک بین ایران و روسیه شود. ۲- باعث تبیین و توسعه روابط ژئوپلیتیکی ایران با حوزه ژئوپلیتیک پیرامونی و پیشبرد سیاست‌های منطقه‌ای ایران در راستای منافع ملی در جنوب غرب آسیا می‌شود. و عوامل سلبی که باعث ضرورت تحقیق می‌گردد عبارتند از: ۱- عدم توسعه همکاری‌های نظامی ایران و روسیه باعث پیشروی ناتو در منطقه و کاهش تحرک نظامی ایران و تضعیف و آسیب‌پذیری آن در محور مقاومت می‌گردد. ۲- عدم توجه و نپرداختن به نتایج همکاری‌های نظامی ایران و روسیه می‌تواند بر ژئوپلیتیک انرژی ایران در منطقه و صادرات امن و مطمئن انرژی و عدم توسعه پایدار در ایران اثرگذار باشد.

ب- مفهوم شناسی

همکاری‌های نظامی: همکاری نظامی می‌تواند به‌صورت روابط آموزشی، مستشاری، خرید فروش تسلیحاتی و یاب‌ه صورت عملیات مشترک (عملیاتی است که نیروهای دو کشور یا بیشتر برای اجرای یک مأموریت مشترک با یکدیگر اجرا می‌گردد) صورت پذیرد (رستمی، ۱۳۷۸، ۹۰۴).

ژئوپلیتیک: شیوه قرائت و نگارش سیاست بین‌الملل توسط صاحبان قدرت و اندیشه و تأثیر آن‌ها بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی در سطح ملی و منطقه‌ای است (میرحیدر، ۱۳۷۷: ۲۲).

ژئوپلیتیک انرژی: به مطالعه نقش و اثر انرژی و جنبه‌ها و ابعاد مختلف آن بر سیاست و قدرت و مناسبات گوناگون ملت‌ها و دولت‌ها می‌پردازد (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۱۰۱). به‌عبارت‌دیگر، نزاع بین قدرت‌های رقیب بر سر به دست گرفتن کنترل اراضی، منابع طبیعی (نفت و گاز، مواد معدنی،

محصولات غذایی، آب و غیره)، نقاط جغرافیایی مهم (بنادر استراتژیک و پایگاه‌های نظامی، رودخانه‌ها و کانال‌ها، راههای تجاری و غیره) و دیگر عوامل مؤثر در تفوق نظامی و اقتصادی می‌باشد. عدم تناسب توزیع جغرافیایی ذخایر و مصرف، سبب پیوند خوردن شدید نفت با معادلات قدرت در عرصه جهان می‌شود. چراکه در یک سو دنیای پیشرفته و ثروتمند اما نیازمند به مصرف نفت است و در دیگر سو دنیای کمتر توسعه‌یافته‌ای که نفت فراوانی برای عرضه به دنیای پیشرفته در اختیار دارد (میرترابی، ۱۳۹۱: ۱۸۴).

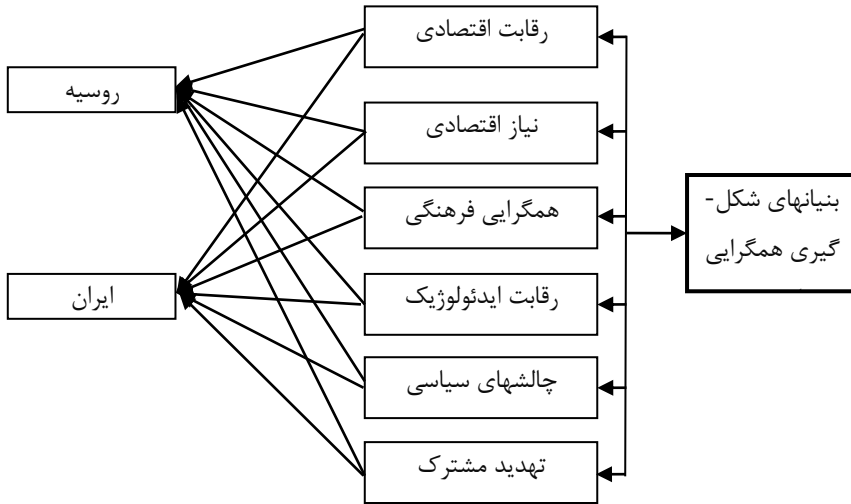
چارچوب نظری

مجموعه امنیتی منطقه‌ای ابتکار باری بوزان (۱۹۹۱) می‌باشد تا نوع خاصی از منطقه که مشکلات و مسائل امنیتی مشترکی آنان را یکپارچه و هم‌بسته ساخته است را توصیف کند. یک مجموعه امنیتی منطقه‌ای، گروهی از کشورها است که معمولاً یک منطقه را تشکیل می‌دهند. نظم منطقه‌ای یا شیوه مدیریت مناقشه در داخل مجموعه امنیتی منطقه‌ای، به صورت متغیرهای مستقل عمل می‌کند و بر نظام‌های منطقه‌ای تأثیر می‌گذارند (لیک و مورگان، ۱۳۸۱: ۲۶).

مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای، ارتباط تنگاتنگی بر وابستگی‌های متقابل امنیتی کشورهای منطقه دارد. مجموعه‌ای از کشورها که نسبت به یکدیگر نزدیکی جغرافیایی و تعاملات امنیتی به صورت مستقیم و غیرمستقیم دارند (پوستین‌چی، ۱۳۸۷: ۸۵) می‌توانند مجموعه‌های امنیتی را شکل دهند. به کارگیری اصطلاح «ترتیبات امنیتی» برای یک منطقه به این دلیل است که در هر منطقه کشورهای همجوار دارای درجه بالایی از وابستگی امنیتی به یکدیگرند. به همین دلیل، توجه به امنیت منطقه‌ای را عقلانی‌ترین و سهل‌الوصول‌ترین راه برای نیل به اهداف امنیتی است (بابایی، ۱۳۸۵: ۶۰).

شکل‌گیری تحولات ژئوپلیتیکی می‌تواند ناشی از عوامل متعدد و متغیرهای مختلفی باشد. در مناطق مختلف جهان تحولات ژئوپلیتیکی به وجود آمده زیادی که ناشی از مؤلفه‌های اقتصادی، سیاسی، امنیتی، نظامی و فرهنگی بوده‌اند را می‌توان یافت. ترتیبات امنیتی و همکاری‌های نظامی شکل گرفته در منطقه آسیای جنوب غربی بر مبنای متغیر اساسی بنام انرژی با متغیرهای مداخله‌گر متعدد دیگری همراه بوده است که تابع زمان و سطح قدرت منطقه‌ای و جهانی در حال تغییر بوده است. به گونه‌ای که هر چه نیاز جهانی به یک منطقه بیشتر شود، ترتیبات امنیتی نیز در این منطقه افزایش می‌یابد.

شکل ۱: بنیادهای شکل‌گیری همگرایی ایران و روسیه

روش‌شناسی

در این پژوهش محقق با به‌کارگیری اصول علم جغرافیای سیاسی، جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات بر مبنای کتابخانه‌ای، اسنادی و میدانی با روش توصیفی-تحلیلی با رویکرد تحلیل کیفی و کمی داده‌ها نسبت به تجزیه و تحلیل توصیفی یافته‌ها و داده‌های میدانی و نتیجه‌گیری علمی اقدام به عمل آورده است. نمونه‌گیری در این تحقیق به روش تصادفی ساده انجام گردیده است. حجم نمونه بر اساس تعداد خبرگان در دسترس و آشنا با مفاهیم و متغیرهای تحقیق برحسب هر یک از ابعاد مطرح شده به صورت تصادفی ۳۰ نفر از جامعه ژئوپلیتیسین‌های خبره انتخاب شده است. به‌منظور تجزیه و تحلیل یافته‌ها متناسب با مسئله تحقیق از طریق بررسی اسناد و مدارک و آمار توصیفی بر اساس طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت، تجزیه تحلیل و تفسیر برای هر یک از گویه‌ها انجام شده است، بطوریکه داده‌های کمی و کیفی هم پوشانی لازم را ایجاد نموده است. تعیین اعتبار پرسشنامه از طریق روش دو نیمه کردن اسپیرمن براون انجام شد. و برای تعیین روایی پرسشنامه از طریق مصاحبه با صاحب‌نظران و گرفتن پیش‌آزمون روایی سؤالات پرسشنامه بهره گرفته شد. با توجه به اینکه محقق اسناد و مدارکی را مورد ارزیابی و سنجش قرار داده است که تماماً معتبر و مربوط به همکاری‌های نظامی ایران و روسیه و تحولات ژئوپلیتیکی منطقه‌ای ایران بوده، پس اعتبار آن تأیید شده است. همچنین با توجه به اینکه محقق ضمن فیش‌برداری، دقیقاً منابع مربوطه را نیز ذکر و در ذیل هر مطلب درج شده، بنابراین اعتبار مطالب توسط منابع و مدارک علمی انتخابی مشخص

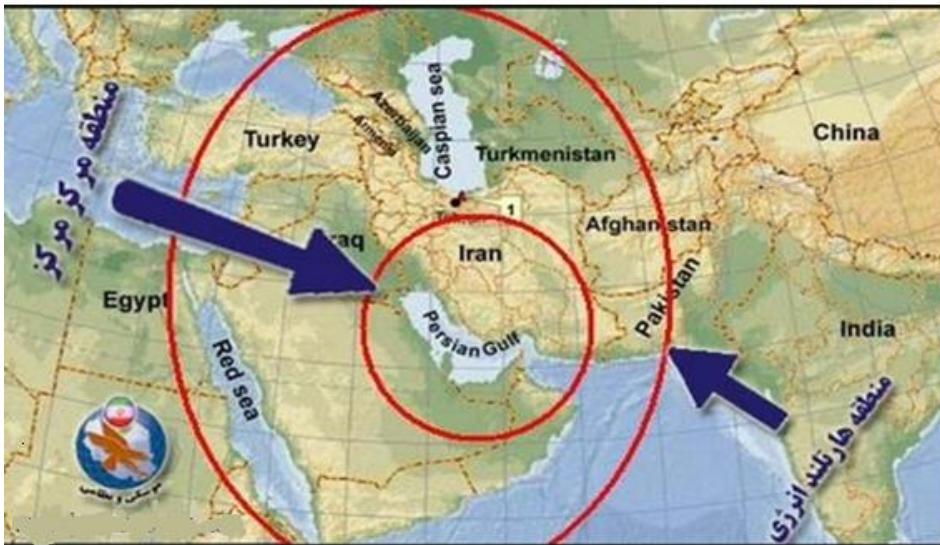

گردیده است. در حین فیش برداری از مطالب، منابع و مدارک متعدد مورد بررسی قرار گرفت و مطالبی را که توسط چند منبع تأیید گردید با مشورت متخصصین امر انتخاب که بدین ترتیب موجب افزایش روایی اسناد و مدارک گردید.

در طول تاریخ، منافع یا تهدیدهای مشترک همواره زمینه‌ساز اتحادهای دفاعی و همکاری‌های نظامی میان قدرت‌های مختلف بوده است. (امیدی، ۱۳۸۸، ۶۲). ساختار موجود در نظام بین‌الملل فاقد سلسله‌مراتب قانونی و نهادهای مشروع و تضمین‌کننده امنیت بین‌المللی است و بنا بر دیدگاه واقع‌گرایان یا رئالیست‌ها) نوعی هرج و مرج و آنارشی ۱ بر نظام بین‌الملل حاکم است، در این وضعیت قدرتی مافوق و اجبارآمیز وجود ندارد تا بتواند منازعات را حل کند، قانون را اجرا کند یا به نظام جهانی نظم دهد، (گرفیتس، ۱۳۸۸، ۶۲). در چنین وضعیتی هر دولتی در درجه نخست مجبور است که به دنبال افزایش قدرت نظامی و توانمندی‌های دفاعی و امنیتی خود باشد (کرمی، سنایی، ۱۳۸۷، ۴). دیپلماسی دفاعی با اهمیت دادن به عنصر پیشگیری، شرایطی را فراهم می‌کند که پیش از هرگونه برخوردی، واحد سیاسی بتواند منافع و هدف‌های خود را کسب نماید (مینائی و همکاران، ۱۳۹۳، ۷). کشورهای بزرگ در سطح منطقه‌ای و جهانی استراتژی مناسب را در جهت پیگیری اهداف و منافع ملی مورد نظر پیگیری می‌نمایند لذا رقابت شکل می‌گیرد و کشورهای که استراتژی مناسب‌تری را طراحی می‌نمایند از درجه توفیق بیشتری برخوردار خواهند بود. اما از آنجاکه ممکن است کشورها نتوانند به تنهایی از عهده برخی تهدیدات برآیند، توسل به «اتحادهای فرعی» و انتخاب جهت‌گیری‌هایی که منجر به شکل‌گیری پیمان‌های دفاعی گردد، مطرح می‌شود. از این رو مفهوم «شریک راهبردی» نقش مهمی را در روابط خارجی دولت‌ها و به‌ویژه از منظر نیازهای امنیتی آن‌ها ایفا می‌کند. (عسگری، ۱۳۸۹، ۲). عوامل ژئوپلیتیکی ایران اعم از «وسعت، جمعیت، موقعیت جغرافیائی و نظامی، منابع و معادن، قدرت نظامی و همچنین سرمایه انسانی» به‌گونه‌ای است که به‌صورت بالقوه از توان مناسبی در تأثیرگذاری بر منطقه پیرامونی خود برخوردار می‌باشد. کشورهای منطقه‌ای، قدرت‌های بزرگ و همچنین جمهوری اسلامی ایران نقش‌های منطقه‌ای منحصربه‌فردی را در هر سیستم تابع منطقه‌ای ایفا می‌کنند (محمدی، متقی، ۱۳۹۰، ۱۳۸۹). جایگاه ایران در اکثر نظریه‌های ژئوپلیتیکی، جایگاهی ویژه و مثال‌زدنی است، از بارزترین و اثرگذارترین این نظریه‌ها در روابط ژئوپلیتیکی

ایران و روسیه نظریه ژئوپلیتیکی قدرت دریایی آلفرد ماهان است که در آن مهم‌ترین نقش ایران این است که در مسیر دسترسی قدرت بری روسیه به اقیانوس‌های جهان قرار گرفته است. یعنی بهترین مکانی که باید جلوی روسیه در آنجا سد شود (حافظ نیا، ۱۳۸۲، ۱۵). و یا نظریه هارتلند انرژی جفری کمپ که، تنها دو کشور سواحل خزر؛ ایران و روسیه حدود ۷۰٪ منابع شناخته‌شده گاز طبیعی جهان را در اختیار دارند. (مجتهد زاده، ۱۳۷۹، ۲۸۳)

نقشه ۱: هارتلند انرژی

Source: (www.jovshan. Blogfa.com)

در نخستین سال‌های پس از فروپاشی اتحاد شوروی، سیاست خارجی روسیه جایگاه مناسبی برای جمهوری اسلامی ایران قائل نبود و حتی ایران را به‌عنوان یک کانون تهدید برای منافع خود در مناطق آسیای مرکزی و قفقاز می‌پنداشت، به شکلی که در سال ۱۹۹۳ روابط دو کشور تا مرز قطع شدن پیش رفت (katz.mark, 2010:205). پس از فروپاشی و جست‌وجوی مسیرهای جایگزین انتقال انرژی در جهت کاهش نفوذ سنتی روسیه از سوی جمهوری‌های تازه استقلال‌یافته، ایران به‌عنوان یکی از این گزینه‌ها مطرح گردید. که این مسئله سبب رقابت جدی میان ایران و روسیه شده است". (کولایی، ۱۳۸۷، ۲۱۱-۲۱۲). پس از شکست گفتمان غرب‌گرا در روسیه، اوراسیاگرایی (۱۹۹۹-۱۹۹۶) جایگزین آن شد و روسیه با چرخشی کامل در سیاست خارجی خود، به رهبری پریماکوف رویکرد «نگاه به شرق» را در پیش گرفت. (Crow, ۳۴،

1994). در این برهه روابط ایران و روسیه در زمینه عقد قراردادهای خرید و واگذاری سلاح و تجهیزات پیشرفت قابل ملاحظه‌ای نمود. پس از آن با تصویب قطعنامه ۱۹۲۹ شورای امنیت علیه ایران، روسیه تحویل اس-۳۰۰ها را معلق کرد (سایت خبرگزاری ایراس). پس از پایان گفتگوهای هسته‌ای و لغو تحریم‌های اعمال شده علیه ایران، و البته تحریم‌های اروپا و غرب بر علیه روسیه (به خاطر انضمام کریمه) بار دیگر روس‌ها عزم خود را برای جلب نظر ایران جهت همکاری‌های آینده در حوزه نظامی جزم کرده‌اند (سایت تابناک) اقدام‌های یکجانبه امریکا و گسترش ناتو به شرق موجب همکاری نظامی و هسته‌ای روسیه با ایران در راستای افزایش چانه‌زنی با امریکا و پاسخ راهبردی به امریکا شد. (Antonenko, 2001, 5). ولادیمیر پوتین رئیس‌جمهور روسیه ضمن تأکید بر اهمیت زیاد ایران برای روسیه، می‌گوید: روسیه با همه کشورها و با امریکا برای ایجاد یک جهان امن همکاری می‌کند، اما این به معنای همکاری علیه کشور دیگری نیست، «ما نمی‌خواهیم در هیچ اتحاد و ائتلاف مقدسی وارد شویم» (سایت کرملین). زمینه دیگر رقابت یا همکاری روسیه و ایران در آسیای مرکزی مسئله انتقال انرژی این منطقه است. همکاری ایران و روسیه ظاهر قضیه تعاملات سیاسی این دو کشور بوده ولی در واقع روسیه به ایران به‌عنوان یک رقیب بالقوه نگرسته و از ورود و حضور ایران در فعالیت‌های مرتبط با صدور و ترانزیت انرژی در منطقه جلوگیری می‌کند. (اصولی، ۱۳۹۲، ۸-۳) دبیر شورای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران (دکتر شمخانی) اذعان می‌دارد: از زمان ورود جدی و مؤثر روسیه به صحنه (عملیاتی)، مبارزه با تروریسم در سوریه به شکل راهبردی در جریان است (خبرگزاری ایسنا). خاک ایران می‌تواند به‌عنوان یک مسیر ترانزیتی برای انتقال نفت منطقه خزر به بازارهای جهانی از طریق خلیج فارس، مورد استفاده قرار گیرد.

مسکو همچنان علاقمند به دست آوردن سهم در ساختن خط لوله گاز ایران-پاکستان-هند است اما به علت روابط نزدیک و همکاری‌های نظامی ایران و روسیه، امریکا بر علیه این طرح قرار دارد. به علت منتفع نشدن امریکا از منافع برجام و نزدیکی بیش از حد ایران به روسیه و قرار گرفتن سیاست خارجی ایران در راستای حمایت و همکاری نظامی ایران از روسیه، امریکا با کارشکنی‌ها و بهانه‌های مختلف ایران را مشمول تحریم‌های سنگین تجاری، اقتصادی و نظامی خود و نزدیکان غربی‌اش قرار داده. روسیه با آگاهی از محدودیت ایران در استفاده از توان ژئوپلیتیکی خود و علیرغم همکاری‌های نزدیک نظامی، از تمام نفوذ خود در عرصه سیاسی و ژئوپلیتیک استفاده

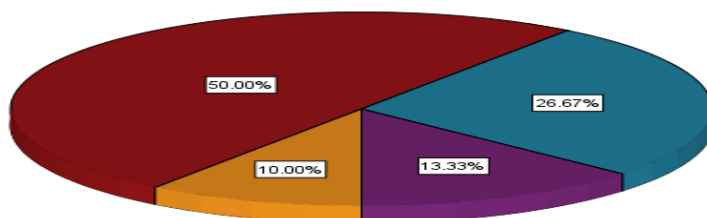

نموده است تا با ترانزیت نفت و گاز کشورهای آسیای مرکزی، مانع محوریت ایران در ارتباط با انتقال گاز این کشورها با بازار جهانی شود؛ و نیز مانع پیوستن ایران به طرح ناباکو گردید. همچنین این کشور با سرمایه‌گذاری در صنعت گاز بخصوص ال-ان-جی قصد دارد در طرح اوپک گازی، ایران را به حاشیه براند. (خلیلی، ۱۳۹۳، ۶۶). یکی از عوامل واگرایی روابط بین ایران و روسیه، اختلاف دو کشور در مساله انتقال نفت و گاز آسیای مرکزی و قفقاز و تعیین رژیم حقوقی دریای خزر است. (شیرغلامی، ۱۳۷۹، ۲). در واقع اتحاد تاکتیکی و همکاری بسیار مهم نظامی ایران و روسیه در سوریه و سایر فضاهاى منطقه ای بصورت غیر مستقیم بر واگرایی آنها در مبحث انرژی تأثیر گذاشته است، بطوریکه آمریکا و متحدان غربی‌ش را در جلوگیری از به نتیجه رسیدن خطوط لوله انتقال انرژی کشورهای آسیای مرکزی از ایران به اروپا و شرق آسیا را مصمم تر نموده است. این موضوع ایران را در بهره برداری از موقعیت مناسب بی بهره نموده است. در نگاه روسها جمهوری اسلامی ایران به عنوان رقیب بالقوه روسیه در صدور منابع انرژی به اروپا، و هم به عنوان متحد تاکتیکی در برابر آمریکا و کشورهای مستقل مشترک المنافع است (Kaczmarek and et al, 2009, 1) در حالی که کوچک ترین تلاش روسیه در خصوص تفاهم منطقی و عادلانه با ایران در خصوص انتقال بخشی از انرژی این کشورها به بازارهای جهانی قطعاً روابط فی مابین را به یک اتحاد استراتژیک مبدل خواهد ساخت.

در مبحث میدانی متغیرهای تحقیق تجزیه شده و سپس سؤالات مربوط در قالب پرسشنامه ۲۰ سؤالی از ۳۰ نفر متخصصین و صاحب نظران حوزه تحقیق نظرسنجی و سپس مورد تجزیه و تحلیل کیفی و کمی قرار گرفته است. پرسشنامه شامل دو بخش می باشد، بخش اول ویژگی عمومی جامعه که مرتبط با تحقیق می باشد سنجیده شده است و در بخش دوم به تأثیر همکاری های نظامی ایران و روسیه بر استراتژی ژئوپلیتیک انرژی ایران پرداخته شده است. این پرسشنامه در پاییز ۱۳۹۶ در بین کارشناسان، دانشجویان و متخصصین آشنا در حوزه تحقیق مربوطه توزیع گردید. همانطور که از نمودار زیر ملاحظه می شود، نیمی از افراد پاسخ دهنده در سمت مدیر فعالیت داشته‌اند و در حدود ۲۷٪ از پاسخ دهندگان به عنوان مشاور در امور ژئوپلیتیک مشغول بوده‌اند و ۱۰٪ آنها بعنوان کارشناس مسایل جغرافیای سیاسی انجام وظیفه می نموده‌اند. از این رو می توان نتیجه گرفت که تقریباً بیش از ۸۵٪ پاسخ دهندگان دارای مسئولیت‌های اجرایی و فنی مناسب با این پژوهش بوده‌اند.

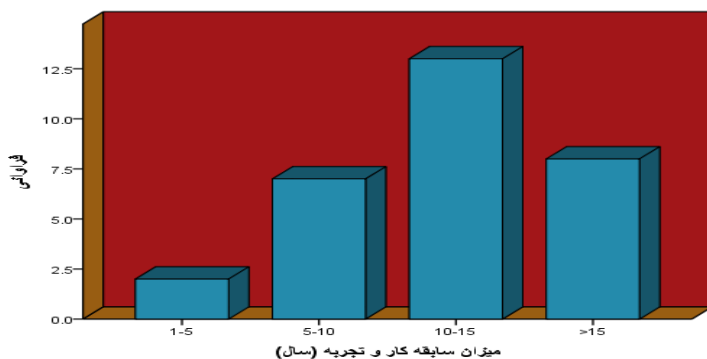

عنوان شغلی
 کارشناس
 مدیر
 مشاور
 دانشجو

نمودار ۱: نمودار دایره‌ای وضعیت شغلی افراد مصاحبه شده

همچنین با توجه به نمودار میله‌ای ترسیم شده در شکل ۲، مشاهده می‌شود که از ۳۰ شخص مصاحبه شده، ۱۳ نفر دارای سابقه ۱۰ الی ۱۵ سال، ۸ نفر دارای سابقه بیشتر از ۱۵ سال، ۷ نفر دارای سابقه بین ۵ تا ۱۰ سال و مابقی نیز بین ۱ تا ۵ سال سابقه تحلیل مسایل جغرافیای سیاسی را دارا می‌باشند. این مطلب حاکی از آن است که افراد مصاحبه شده دارای سابقه‌ای نسبتاً مناسب در زمینه تحقیق و بررسی مسایل مربوط به همکاری‌های نظامی و تحولات ژئوپلیتیکی منطقه بوده‌اند. این موضوع نیز از نمودار شکل ۲ نیز قابل برداشت است. از این نمودار که مقایسه‌ای بین وضعیت شغلی و میزان آشنایی افراد به تحولات ژئوپلیتیکی و مسایل مربوط به آن را انجام داده است، به سادگی می‌توان مشاهده کرد که مدیران دارای سطح دانش و آشنایی بیشتری نسبت به سه گروه کارشناسان، مشاوران و دانشجویان هستند.

نمودار ۲: نمودار میله‌ای میزان سابقه کاری مصاحبه‌شوندگان.

یکی از موضوعات مهم و پرچالش در جغرافیای سیاسی، منطقه جنوب غرب آسیا، و بویژه روابط بین ایران و روسیه مسئله انرژی و انتقال امن آن به بازارهای جهانی می‌باشد. ما در سه سوال نظر افراد را در مورد تاثیر همکاری‌های دو کشور بر روی استراتژی انرژی در منطقه، استراتژی انرژی در ایران و تاثیر منفی احتمالی این همکاری‌ها در انتقال و توزیع گاز منطقه آسیای میانه و قفقاز از مسیر ایران رامورد توجه قرار داده‌ایم. نتایج این بررسی‌ها در جدول (شماره ۱) خلاصه شده است. این شامل فراوانی نظرات و مد آنها می‌باشد. با توجه به نتایج خلاصه شده در این جدول ملاحظه می‌شود که اکثریت افراد میزان تاثیر همکاری‌های دو کشور بر روی استراتژی انرژی در منطقه و همچنین تاثیر این همکاری‌ها در راهبرد انرژی ایران را متوسط ارزیابی کرده‌اند. این درحالی است که نظر این افراد در تاثیرگذاری منفی این همکاری‌ها بر انتقال و توزیع گاز کشورهای آسیای میانه و قفقاز از مسیر ایران نظر مساعدتری داشته‌اند. از این رو می‌توان امید داشت که با اتخاذ سیاست‌های درست و منطقی از تاثیرات منفی احتمالی این همکاری‌ها کاسته و درآمد بیشتری از طریق انتقال و توزیع گاز از مسیر کشورمان حاصل گردد تا ضمن افزایش منافع ملی موجبات توسعه پایدار کشور فراهم گردد.

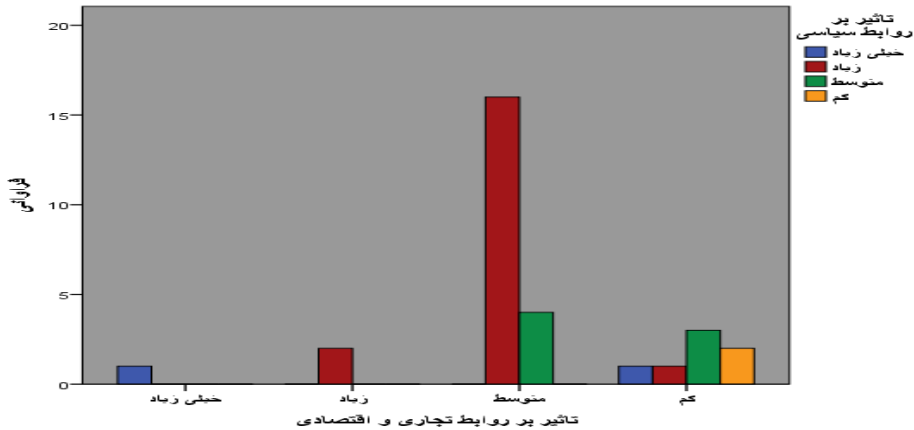
جدول (۱): جدول فراوانی پاسخ دهندگان به سوالات ۶ الی ۹ پرسشنامه مربوط به انرژی به همراه مد جواب‌ها در داخل پراتر.

تاثیر	سوال	تاثیر همکاری‌های نظامی دو کشور بر روی استراتژی انرژی در منطقه	تاثیر همکاری‌های نظامی دو کشور بر روی استراتژی انرژی در ایران	تاثیر منفی همکاری‌های نظامی دو کشور بر انتقال و توزیع گاز منطقه آسیای میانه و قفقاز از مسیر ایران
خیلی زیاد	۲	۱	۲	۲
زیاد	۴	۳	۲۰ (مد)	۲۰ (مد)
متوسط	۲۱ (مد)	۲۰ (مد)	۶	۶
کم	۲	۴	۲	۲
خیلی کم	۱	۲	۰	۰

در شکل ۳ پاسخ مصاحبه شونده‌گان به سؤالات (۹ الی ۱۰) در مورد تاثیر همکاری‌های نظامی دو کشور بر بهبود روابط تجاری و اقتصادی و بهبود روابط و منافع سیاسی ترسیم شده است. با توجه به این نمودار می‌توان بیان داشت که نظر مصاحبه شونده‌گان در مورد تاثیر همکاری‌های نظامی بر روابط تجاری و اقتصادی متوسط بوده است. این موضوع در حالی است که طبق نظر این افراد تاثیر این همکاری‌ها بر روابط سیاسی زیاد ارزیابی شده است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که این

همکاری‌ها می‌تواند روابط سیاسی فی مابین ایران و روسیه را بطور چشم‌گیری افزایش داده و شاید این موضوع بتواند بستر مناسبی برای رشد مبادلات تجاری و اقتصادی بین آنها فراهم آورد.

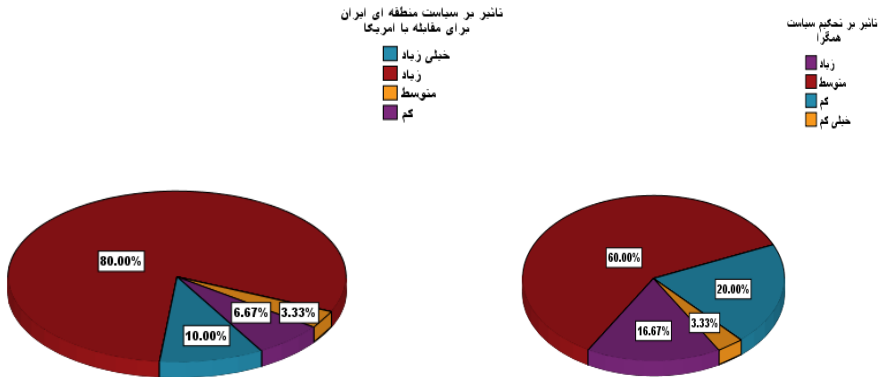
نمودار ۳: نمودار میله‌ای میزان تاثیر همکاری‌های نظامی دو کشور بر روابط تجاری و اقتصادی و سیاسی.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

به منظور بررسی چگونگی تاثیرگذاری همکاری‌های نظامی ایران و روسیه بر تحولات ژئوپلیتیکی منطقه، سؤال کلیدی زیر با مصاحبه‌شوندگان مطرح شد: آیا همکاری‌های نظامی ایران و روسیه می‌تواند بستر ساز اختلاف قدرت‌های منطقه‌ای در جنوب غرب آسیا باشد؟ جالب توجه این است که در پاسخ به این پرسش نظر اکثریت افراد گزینه زیاد بود است. در پاسخ به این سؤال بیش از ۸۰٪ افراد (۲۵ نفر) نظر متوسط و زیاد را داشته‌اند. این نتایج نشان دهنده تاثیر پذیری تحولات ژئوپلیتیکی، روابط کشورهای منطقه و کنش متقابل آنها در برابر همکاری‌های نظامی ایران با کشور ابر قدرت روسیه را بازگو می‌کند.

جهت بررسی تاثیر همکاری‌های نظامی ایران و روسیه بر سیاست‌های منطقه‌ای ایران نیز دو سؤال زیر در این پرسشنامه مطرح شده است. آیا همکاری‌های نظامی ایران و روسیه میتواند مبنایی برای تحکیم سیاست خارجی همگرا در سطح جهانی باشد؟ آیا همکاری‌های نظامی ایران و روسیه میتواند سیاست‌های منطقه‌ای ایران را به سوی مقابله قدرتی با ایالات متحده امریکا سوق دهد؟

نمودار ۴: نمودار دایره‌ای میزان تأثیر همکاری‌های نظامی دو کشور بر همگرایی سیاسی و سوق دادن سیاست‌های منطقه‌ای ایران در مقابله با امریکا.

شکل ۴ نحوه‌ی پاسخگویی افراد به این دو پرسش را نشان می‌دهد. همانطور که مشاهده می‌شود مصاحبه شوندگان دارای نظری قوی نسبت به تأثیر این همکاری‌ها بر همگرایی در مواضع سیاسی داشته‌اند. به عنوان مثال می‌توان به این اشاره کرد که ۸۰٪ از مصاحبه شوندگان معتقد بودند که این همکاری‌ها باعث سوق دادن سیاست‌های منطقه‌ای ایران به سوی نوعی مقابله قدرتی و جبهه‌گیری با ایالات متحده امریکا خواهد شد. که این جبهه‌گیری اثرات خود را در عدم موافقت امریکا با هر نوع طرحی که موجب انتقال انرژی کشورهای آسیای مرکزی از خاک ایران انجام شود متبلور می‌گردد.

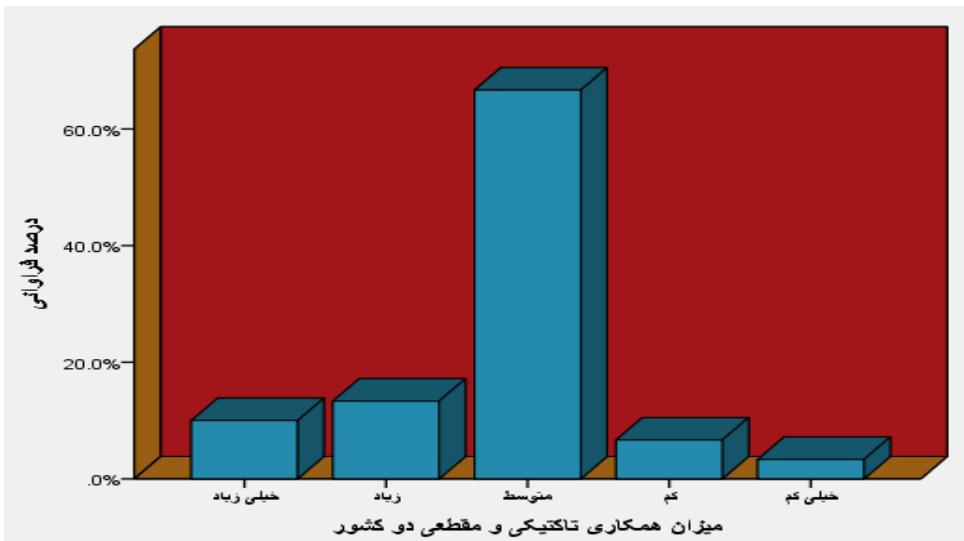
جدول (شماره ۲) مصاحبه شوندگان در مورد سه پرسش افراد، به میزان تأثیر همکاری‌های نظامی دو کشور در (۱) همگرایی راهبردی (۲) اتحاد راهبردی (۳) تبدیل همکاری‌های نظامی به همکاری راهبردی بین دو کشور، پاسخ داده‌اند. همانطور که ملاحظه می‌شود در پاسخ به این سه سوال اکثر افراد میزان تأثیر را متوسط اعلام داشته‌اند. در حالی که در پاسخ به سوال ۱ نظر اکثر افراد متوسط رو به خیلی زیاد است. یعنی همکاری‌های نظامی ایران و روسیه را عاملی برای همگرایی راهبردی بین دو کشور دانسته‌اند. اما در دو سوال دیگر این نظرات در دو طرف سوالات سطح متوسط پراکنده شده‌اند.

جدول ۲: جدول فراوانی پاسخ دهندگان به سوالات مربوط به تاثیر همکاری ها بر همگرایی، اتحاد و همکاری راهبردی بین دو کشور، به همراه مد جوابها در داخل پرانتز.

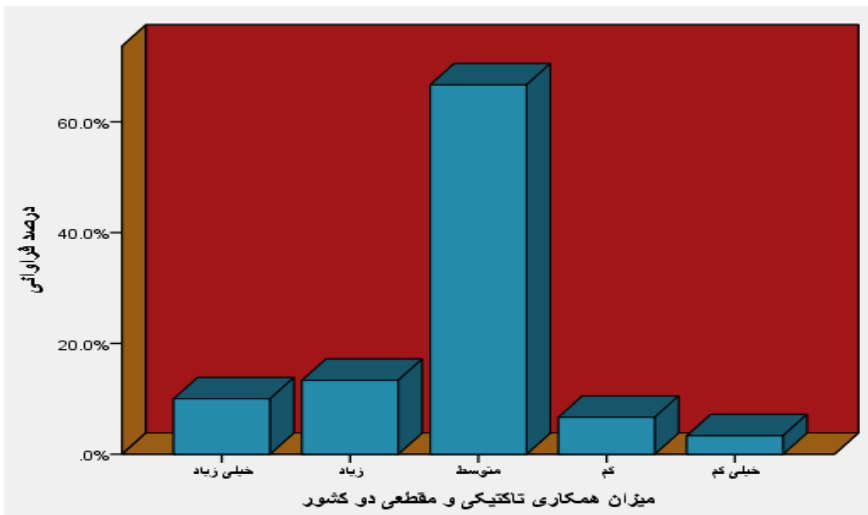
تاثیر	سوال	تاثیر بر همگرایی استراتژیک دو کشور	تاثیر بر اتحاد استراتژیک دو کشور	تاثیر بر تبدیل همکاری استراتژیک دو کشور
خیلی زیاد	۲	۳	۱	
زیاد	۶	۳	۶	
متوسط	۱۸ (مد)	۱۷ (مد)	۱۸ (مد)	
کم	۴	۷	۲	
خیلی کم	۰	۰	۳	

در قسمت آخر این پرسشنامه نظر افراد در مورد میزان تاکتیکی و مقطعی بودن همکاری های دو کشور تحلیل شده است. همانطور که ملاحظه می شود شکل ۵ که در آن نمودار میله ای این نظرات تهیه شده است نشان دهنده آن است که نزدیک ۷۰ درصد از افراد همکاری های نظامی و همگرایی ایران و روسیه را تاکتیکی و مقطعی ارزیابی کرده اند. این در حالی است که می توان نظر جمع را تقریباً رو به خیلی زیاد دانست چرا که درصد زیادی از افراد نیز زیاد و خیلی زیاد را انتخاب کرده اند.

نمودار ۵: نمودار میله‌ای میزان تاکتیکی و مقطعی بودن همکاری‌های نظامی ایران و روسیه

در قسمت آخر این پرسشنامه نظر افراد در مورد میزان تاکتیکی و مقطعی بودن همکاری‌های دو کشور تحلیل شده است. همانطور که ملاحظه می‌شود شکل (۴) که در آن نمودار میله‌ای این نظرات تهیه شده است نشان دهنده آن است که نزدیک ۷۰ درصد از افراد این میزان را متوسط ارزیابی کرده‌اند. این در حالی است که می‌توان نظر جمع را تقریباً رو به خیلی زیاد دانست چرا که درصد زیادی از افراد نیز زیاد و خیلی زیاد را انتخاب کرده‌اند.

نمودار ۶: نمودار میله‌ای میزان تاکتیکی و مقطعی بودن همکاری‌های نظامی ایران و روسیه از دید مصاحبه‌شوندگان

در رابطه با همکاری‌های نظامی و دفاعی روسیه با ایران همواره ابهاماتی وجود داشته است، از جمله بی‌وفایی در قبال عهده‌هایی که به ایران دارد و عدم پشتیبانی کامل و به موقع از تجهیزات فروخته شده به ایران. ضامن بقا و دوام پیمان‌های دفاعی و امنیتی منافع مشترکی است که طرفین را بهره‌مند می‌کند و در صورت به خطر افتادن این منافع اجرای قراردادهای همکاری‌های نظامی به خطر افتاده و دستخوش تغییر می‌گردد. همچنانکه ایالات متحده آمریکا با وجود تنظیم توافقنامه امنیتی با عراق این کشور را در مقابل تاراج داعش تنها گذاشت. روسیه علاقه مند نیست تا پایگاه خود را در سوریه از دست بدهد و از این طریق باعث نفوذ بیش از پیش غرب در منطقه شود (وب سایت RT/septe، ۲۰۱۲). بدلالیل ژئوپلیتیکی روسیه هیچ وقت سلاح‌های تهاجمی به ایران

نفروخته و نخواهد فروخت، زیرا تمایلی به حضور ایران قوی در پیرامون خود ندارد؛ این کنش ناشی از رویکرد این کشور در قبال آمریکا، غرب، رژیم اشغالگر قدس و مجموعه ناتو است که همواره تلاش می‌کند تا ایران به تسلیحات تهاجمی دست نیابد از طرفی روسیه نمی‌خواهد برای حفظ منافع خود با این اردوگاه دچار چالشهای جدی تری شود (سایت روسیه وایور). بحران سوریه و ظهور پدیده داعش ماهیت روابط ایران و روسیه را از یک چارچوب منفعل تاریخی نسبت به نقش منطقه‌ای یکدیگر به یک قالب فعال مبتنی بر همکاری‌های منطقه‌ای و در جهت تامین منافع ژئوپلیتیک تغییر داده است. این تحول تقریباً نوعی برابری سیاسی در روابط دو طرف ایجاد کرده و بر اهمیت نقش ایران در عرصه سیاست منطقه‌ای و جهانی افزوده است (برزگر، ۱۳۹۵، ص ۷). همکاری‌های عملیاتی روسیه و ایران را در کشور سوریه، موجب تحولات ژئوپلیتیکی در منطقه شده است. و لذا از سطح استراتژیک برخوردار است و می‌توان آن را یک همکاری نظامی استراتژیکی نامید (Gartner, 1999, 163). امروز همکاری و رایزنی فرماندهان نظامی ایران و روسیه ابعاد منطقه‌ای بی سابقه‌ای به خود گرفته و دو طرف در جنگ بظاهر داخلی سوریه در یک صف واحد قرار دارند (حافظ نیا، ۱۳۸۵، ص ۲۰).

نتیجه‌گیری و پیشنهادها:

الف- نتیجه‌گیری

استراتژی روسیه این است که تهدید خود را از جنوب میدانند. سرعت بخشیدن روسیه به همکاری‌های نظامی با ایران، تا حد زیادی به اختلافات ایران و آمریکا عمق میبخشد بطوری که آمریکا به عنوان تاثیرگذارترین کشور در استراتژی انرژی جهان با هرگونه پیشنهاد برای انتقال انرژی کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز از مسیر ایران مخالفت می‌کند. این موضوع موجب می‌شده است تا روسیه تداوم نفوذ سنتی خود را بر این کشورها حفظ نموده و از روابط خصمانه بین ایران و آمریکا بیشترین بهره و منفعت اقتصادی را ببرد و انتقال انرژی را از مسیر روسیه بعنوان بهترین گزینه معرفی کند. ضمن اینکه بحران و جنگ در سوریه مسیر انتقال انرژی از قفقاز جنوبی و ایران به اروپا را ریسک پذیرتر نشان می‌دهد. همزمان با این وضعیت همکاری‌های نظامی ایران و روسیه تمرکز و تلاش سیاستمداران برای چاره اندیشی در خصوص حل مساله رقابت با روسیه در زمینه انرژی و تلاش عادلانه برای تفاهم و تقسیم مسیر انتقال انرژی و صادرات آن به بازارهای جهانی منجمله اروپا و شرق آسیا را در سایه قرار داده و راهبرد ایران را برای صادرات انرژی

منطقه قفقاز و آسیای میانه از مسیر ایران به حاشیه برده است. آمریکا به نزدیکی بیش از حد روابط ژئوپلیتیکی و همکاری‌های نظامی ایران و روسیه رشک برده و خود را منتفع از روابط کنونی نمی‌بیند، پس با بهانه‌هایی مجدد ایران را تحریم و بناچار ایران به سمت یک نوع مقابله و جبهه‌گیری در برابر آمریکا سوق داده خواهد شد. در این وضعیت رقبای انرژی و در راس آنها روسیه بیشترین سود را خواهد برد. همکاری‌های اخیر نظامی ایران و روسیه در سطح سوم استراتژیک می‌باشد یعنی شاهد نوعی همکاری کوتاه مدت استراتژیک با اهداف متفاوت از هم هستیم که تحولات آینده می‌تواند این سطح همکاری را ارتقا و یا تنزل دهد. یکی از عوامل اصلی و بنیادی در ایجاد همگرایی منطقه‌ای انتفاع اقتصادی طرفین از ایجاد یک رابطه نزدیک می‌باشد. همکاری‌های نزدیک دفاعی و نظامی می‌تواند یک راهکار مناسبی برای مستحکم شدن همگرایی‌ها و تامین امنیت برای منافع حاصله از این گرایش منطقه‌ای باشد. که می‌توان آن را در چارچوب اتحادیه‌های نظامی - امنیتی و با کارکرد سیاسی دانست که حیطة عملکرد آن بر اساس مسائل سیاسی است با هدف تامین امنیت در منطقه بوجود می‌آید. این همگرایی بدون پاسخ روشن به سوالات اقتصادی و سیاسی و رفع ابهاماتی که این دو عامل (سیاست و اقتصاد) را در یک مسیر همسو نکند، پیشرفت راهبردی در روابط بین مسکو و تهران بعید است. همکاری‌های سیاسی و نظامی نزدیک ایران و روسیه باعث جبهه‌گیری و کارشکنی‌های غرب و آمریکا در به ثمر نشستن طرح‌های مختلف انتقال انرژی کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز از مسیر ایران به بازارهای جهانی اعم از اروپا و شرق آسیا، خواهد شد و آمریکا به نوعی از بهره‌مندی ایران از موقعیت مناسب و منحصر به فردی که در این زمینه دارد جلوگیری می‌نماید. از آنجا که ایران و روسیه در بعد انرژی اعم از تولید و صادرات و انتقال آن رقیب یکدیگر می‌باشند اساسی‌ترین قدم در نزدیکی استراتژیکی به همدیگر تفاهم در بنیان‌های اقتصادی و در راس آن اتخاذ استراتژی انرژی مناسب و نا متعارض با یکدیگر می‌باشد. همگرایی نظامی و توسعه روابط سیاسی، اقتصادی دو طرف می‌تواند به بستر مناسبی برای تبدیل همکاری و تفاهم عادلانه در صادرات انرژی بین دو کشور تبدیل گردد. با توجه به مواضع ثابت استکبار (آمریکا) ستیزی ایران و تحولات کنونی در روابط روسیه و غرب، در حال حاضر اینگونه به نظر می‌رسد که همکاری‌های نظامی بین دو کشور راهبرد صادرات انرژی مناطق قفقاز و آسیای میانه را در سایه قرار داده و مسکوت گذاشته است، در حالی که این

همکاری ها میتواند موجب تفاهم در بنیان های اقتصادی و در راس آن اتخاذ راهبرد انرژی مناسب و نا متعارض با یکدیگر گردد.

ب- پیشنهادها

۱- تبیین مسائل اقتصادی، سیاسی، نظامی، فرهنگی و رفع ابهامات برای رسیدن به یک همکاری استراتژیکی لازم است زیرا بدون پاسخ روشن به سئوالات اقتصادی و سیاسی و رفع ابهاماتی که این دو عامل (اقتصاد و سیاست) را در یک مسیر همسو نکند، پیشرفت استراتژیکی در روابط بین ایران و روسیه ممکن نیست. سیاستمداران ایران از نزدیکی روابط و همکاری های نظامی طرفین استفاده کرده و طرف روسی را به انعطاف در مواضع سختگیرانه در زمینه تمامیت خواهی در عرصه صدور انرژی کشورهای آسیای میانه و قفقاز تنها از مسیر روسیه منصرف نمایند.

۲- دستگاه دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران بهره برداری از ظرفیت های همگرایی و واگرایی در منطقه به منظور گذر از تنگناهای سیاست خارجی و ایجاد رابطه متقابل پایدار برای سرمایه گذاری و بهره مند شدن طرفین از فرصت های موجود، میزان همکاری و چگونگی آن را در برابر واقعیت های موجود مشخص کنند. ۳- وزارت امور خارجه ایران به همراه سایر دستگاه های زیربند و استفاده از توانمندی های حاصله در عرصه دیپلماسی دفاعی در مورد خطوط انتقال انرژی دو کشور با توجه به توافق بر سر جلوگیری از ایجاد خطوط انتقال شرقی - غربی برای بهره گیری از دیگر فرصت های جغرافیایی، توافقی عادلانه با محور ایران و روسیه و کشورهای دیگر چون پاکستان، افغانستان که در مسیر انتقال هستند بعمل آورند.

فهرست منابع

الف- منابع فارسی:

- اسکلیارف، لئونید، (۱۳۷۴)، "روابط استراتژیک ایران و روسیه، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز"، ترجمه بهرام تهرانی، سال چهارم، دوره دوم، شماره ۱۲.
- اصولی، قاسم، (۱۳۹۲)، "واکاوی روابط ایران و روسیه در سطوح منطقه ای و بین المللی"، فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست و هفتم، شماره یک.
- امید، علی، (۱۳۸۸)، "منطقه‌گرایی در آسیا"، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ص ۲۰.
- بهرامی پرجمستانی، مریم: باقری، مهدی، (ار ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۶)، "روابط سیاسی و اقتصادی ایران و روسیه"، کنفرانس بین‌المللی حماسه سیاسی، ص ۳.
- بابایی، محمود، (۱۳۸۵)، ترتیبات امیتی خلیج فارس پس از ۱۱ سپتامبر.
- پوستین چی، زهره، (۱۳۸۷)، "گذار از کمربند شکننده بازسازی امنیت همیارانه در خلیج فارس"، فصلنامه ژئوپلیتیک، شماره ۱۱.
- جلالی، علی احمد، (۱۳۸۲)، "همکاری همه جانبه ایران و روسیه"، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، سال یازدهم، شماره ۴۱، ص ۱۶۵.
- خلیلی، محسن، (۱۳۹۳)، "زئوم‌های ژئوپلیتیک تاثیرگذار بر کدهای رفتاری در سیاست خارجی ایران و روسیه"، فصلنامه سیاست جهانی.
- خوجم لی، عبدالوهاب، (۱۳۹۲)، "تبیین موقعیت ژئوپلیتیک ایران"، پژوهشی نگین، ص ۷۱.
- حافظ نیا، محمدرضا، (۱۳۸۵)، "اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک"، مشهد: انتشارات پاپلی.
- رستمی محمود، فرهنگ اصطلاحات نظامی، ستاد مشترک آجا، ۱۳۷۸، ۹۰۴.
- کریمی، جهانگیر، سنایی، مهدی، (۱۳۸۷)، "روابط نظامی ایران و روسیه"، دوفصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، انتشارات وزارت امور خارجه، ص ۴.
- گریفیتس، مارتین، (۱۳۸۸)، "دانشنامه روابط بین‌الملل و سیاست جهان"، ترجمه علیرضا طیب، تهران: نشر نی، صفحه ۶۲.
- عزتی، عزت اله، (۱۳۸۲)، "ژئوپلیتیک در قرن بیست و یکم"، انتشارات سمت.
- عسگری، محمود، (۱۳۸۹)، "نقش دیپلماسی دفاعی در مدیریت دفاعی منطقه‌ای"، فصلنامه دیپلماسی دفاعی، ۲.
- کولایی، الهه، (۱۳۸۷)، کتاب سبز فدراسیون روسیه (تهران: وزارت خارجه، ص ۲۱۲).
- منوچهر، محمدی، متقی، ابراهیم، (۱۳۸۹)، "دکترین تعامل سازنده در سیاست خارجی کشور"، راهبرد یاس، یال اول شماره ۴، ص ۱۳۹.
- مجتهدزاده، پیروز، (۱۳۷۹)، "ایده‌های ژئوپلیتیکی و واقعیت‌های ایرانی"، تهران، نشر نی، ص ۲۸۳.

- مینائی و همکاران، (۱۳۹۳)، "ارزیابی اثر فعالیت‌های مدیریت دانشبر دیپلماسی دفاعی ج.ا.ایران"، فصلنامه رهبردی ۷۰،
- متقی، ابراهیم، (۱۳۹۲)، "تحول رهیافت موازنه قدرت در نظم‌های منطقه‌ای"، فصلنامه راهبردسال بیست و دوم ش ۶۷،
- میر حیدر، دره، (۱۳۷۷)، "ژئوپلیتیک ارائه تعریفی جدید"، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی. سال سیزدهم، شماره ۴. مشهد
- شیرغلامی، خلیل، (۱۳۸۶)، "روابط ایران و روسیه در گذر تاریخ"، روزنامه عصر ایران.
- ملکی، عباس، (۲۰۰۰م)، "سیر تحول در روابط ایران و روسیه"، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۹، جلد سوم، ص ۳
- میرترابی، سعید، (۱۳۹۱)، "اقتصاد سیاسی نفت در ایران پس از انقلاب؛ یک چارچوب تحلیلی مقدماتی"، مجله رهیافت انقلاب اسلامی، زمستان.
- لیک، پاتریک و مورگان، (۱۳۹۲)، "نظم‌های منطقه‌ای: امنیت‌سازی در جهان نوین"، ترجمه سیدجلال دهقانی فیروزآبادی، تهران، انتشارات راهبردی.

ب - منابع انگلیسی:

- Bishoyi, Saroj (2011), Defence Diplomacy in US-India Strategic Relationship, Journal of Defence Studies, Vol 5. No 1
- Katz, Mark N. (2008), «Russian- Iranian Relations in the Ahmadinejad Era Foreign Policy, Available at: [Http://www.foreign-policy-article/ir](http://www.foreign-policy-article/ir), (accesses on, 10/11/ 2010) pp.205
- Gartner, Scott Sigmund, Strategic Assessment in War, Yale University Press, 1999. pp.163
- Crow, Suzanne (1994), «Russia Promotes the CIS as an International Organization», RFE/RL Research Report, Vol.3, No.19, Available at: www.rfe/rl-russia-promotes-cis-international-organization, (accesses on, 4/4/2011
- Antonenko, Oksana (2001), «Russian Military Involvement in the Middle East», Meria Journal, Vol. 5, No. 1, pp. 1-18, Available at: www.meria.com/article, (Accessed on: 11/4/ 2013)

ب - سایت‌ها:

- کیهان برزگر، فصل جدید روابط میان ایران و روسیه «<http://asrdiplomacy.ir>» عصر دیپلماسی دیده شده در ۷ مهر ۹۵ «
- مهدی سنایی، سفیر جمهوری اسلامی ایران در روسیه، شنبه ۲۷ خرداد ۱۳۹۶
(<http://www.mehrnews.com/news/3956651>)
- <http://www.iras.ir/fa/doc/note/116/>
- [http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=RT\(2012\)](http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=RT(2012))، وب سایت - RT (۲۰۱۲)
- <http://www.rt.com/politics/putin-west-syria-russia-chaos2827> /september/2012
- <http://www.russiaviewer.com/fa/doc/video-222/>

